

Паутова Т. О.

кандидат наук з державного управління,

Неділько А. І.

магістрант,

*Полтавський національний
технічний університет імені Юрія Кондратюка,*

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ПРИБУТКУ ПІДПРИЄМСТВ В УКРАЇНІ

У статті досліджено еволюцію формування та сутність дефініції «прибуток». Проведено аналіз фінансових результатів підприємств України за останні роки та запропоновано шляхи щодо їх покращення.

Ключові слова: прибуток, підприємство, збиток, чистий прибуток.

Постановка проблеми. Головною ланкою економіки в ринкових умовах є підприємства, які виступають в ролі суб'єктів господарювання. Для ефективного здійснення діяльності підприємству необхідно мати в своєму розпорядженні фінансові ресурси та раціонально управляти ними. Прибуток є основним результативним показником діяльності підприємств. При тому, в даний час близько 42% підприємств України є збитковими, що свідчить про неефективне управління наявними фінансовими ресурсами, та, в деякій мірі, є наслідком впливу світової економічної кризи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Враховуючи актуальність питання, проблему формування прибутку підприємств досліджують українські вчені: Дєєва Н. М., Дедікова О. І., Протопава В. О., Полянський А. Н., Ансофф А. І., Ушакова Н. М., Поддєрьогін А. М., Туган-Барановський М. І., а також зарубіжні – А. Бабо, Дж. Хікс, А. І. Бланк, Ю. Брігхема, М. Ерхардта.

Метою даної статті є узагальнення теоретичних аспектів формування прибутку підприємств та аналіз його формування в Україні.

Для виконання поставленої мети необхідно узагальнити результати дослідження еволюції формування дефініції «прибуток» як головного показника фінансових результатів підприємства. Доцільно провести аналіз законодавчо-нормативної бази щодо формування прибутку, а також виявити проблеми формування прибутку в сучасних економічних умовах та розробити пропозиції щодо покращення ситуації.

Виклад основного матеріалу. Дослідженню дефініції «прибуток» приділялась увага вченими ще з давніх-давен. Так, в трактаті «Гуань-Цзи» в IV-III ст. до н.е. в Китаї під прибутком розуміли ту частину грошей (золота), яка утворюється внаслідок нерівноцінного обміну: «Золоту відводиться роль грошей (правда таких, що забезпечують обмін, від якого все ж «вигоди у одних» бувають «більші, ніж у інших»); золото оголошується товаром, якщо ним вимірюються ресурси держави» [6, с. 18].

Арістотель (384-322 рр. до н.е.) в працях «Нікомахова етика» та «Політика» вказував, що всі види господарської діяльності людей належать або до природної сфери – економіки, або до неприродної – хремастики. Хремастику мислитель порівнює з «мистецтвом наживати багатство» за допомогою великих торговельних угод для перепродажу та лихварських угод. Всі, хто причетний до грошового обігу, намагається збільшити свої капітали до безмежності [5, с. 75].

Значний внесок у пояснення природи прибутку в економічній теорії було здійснено меркантилістами, які проводили дослідження в сфері обігу. Вважали, що прибуток виникає в зовнішній торгівлі в результаті продажу товарів за кордоном дорожче, ніж їх придбали. Т. Мен у праці «Багатство Англії у зовнішній торгівлі, або баланс нашої зовнішньої торгівлі як принцип нашого багатства» (1664 р.) висунув ідею «торговельного

балансу», згідно з якою держава стає тим багатшою, чим більшою є різниця між вартістю вивезених і ввезених товарів [12, с. 38].

В «Економічній таблиці» Ф. Кене, гроші – не лише засіб обігу. Торгівля по суті зводиться до бартерного обміну, а виробництво сільськогосподарської продукції автоматично генерує прибуток, отримання якого дозволяє перейти до наступного виробничого циклу. Тобто вчений пояснює сільське господарство єдиною економічною сферою, яка виготовляє продукцію за вартістю більшою, ніж було понесено витрат на її виробництво [12, с. 39].

Додану вартість меркантилісти розглядали як торговий прибуток. Приріст і нагромадження капіталу вони розуміли не як результат виробничої діяльності, а як такий, що породжений обміном, особливо зовнішньою торгівлею. Фізіократи, які прийшли на зміну меркантилістам, перенесли дослідження зі сфери обігу в сферу виробництва. Вони зазначали, що вплив сил природи веде до зростання споживчих вартостей вище витрат виробництва [12, с. 40].

Суттєвий доробок у дослідженні процедури формування прибутку внесли також класики політекономії А. Сміт і Д. Рікардо.

У різні часи А. Сміт трактував прибуток як:

- закономірний результат продуктивності капіталу;
- винагороду капіталістові за його діяльність і ризик;
- вирахування з частини неоплаченої праці найманого робітника.

Прибуток, за Д. Рікардо, це перевищення цінності над заробітною платою. Головне, що цікавить вченого, – це проблема величини прибутку і його співвідношення із заробітною платою [9].

Т. Мальтус в XIX ст. в праці «Дослід» фактично повторив Д. Рікардо у висвітленні теорії про прибуток. Обидва автори уявляли собі прибуток як складову частину ціни. Причому, за визначення Т. Мальтуса, для його встановлення із вартості (ціни) товару слід відняти витрати у процесі

виробництва на працю та капітал. Т. Мальтус помітив певні недоліки у визначенні прибутку класиками та вніс суттєві коригування, які ставлять в залежність прибуток і від інших витрат виробництва. Дане поняття прибутку є досить наближеним до того, яке використовується сьогодні [6, с. 186].

Дослідивши наукову спадщину своїх попередників, К. Маркс характеризує прибуток як перетворену форму додаткової вартості, яка виступає не як результат експлуатації робочої сили, а як породження всього авансового капіталу. Вчений показував причини та механізми утворення загальної норми прибутку. Закон тенденції норми прибутку до зниження, сформульований Марксом, засвідчує, що зростання продуктивної сили праці, сприяючи підвищенню органічної будови капіталу, веде до падіння норми прибутку [6, с. 187].

Дещо новим поглядом в економічній теорії щодо прибутку в ХХ столітті відрізнявся Й. Шумпетер, який написав працю «Теорія економічного розвитку» в 1912 р. Вчений визначав прибуток як винагороду за нововведення підприємців, які спочатку використовують нові форми і шляхи отримання прибутку. Той, хто раніше за інших підприємців запропонує та почне використовувати нововведення (нові комбінації продуктивних сил), буде мати прибуток. Вчений детально розглядає «конкуренцію нововведень» як могутній засіб збільшення росту прибутку. Прибуток належить до категорій, які виникають і зникають. Коли нововведення поширюється, то виробничі витрати вирівнюються, і прибуток є спонукальним мотивом до пошуку і втілення нових комбінацій [12, с. 215-216].

Вітчизняні вчені-економісти нашого часу також по-різному підходять до питання визначення прибутку підприємства.

А. М. Поддєрьогін розглядає прибуток як основну категорію товарної реалізації виробництва, що характеризує відносини, які складаються в даному процесі [6, с. 229].

Н. М. Ушакова розглядає прибуток як різницю між ціною реалізації та собівартістю продукції (товарів, послуг), між обсягом отриманої виручки та сумою витрат на реалізацію продукції. Прибуток характеризує кінцевий результат діяльності підприємства. Його одержання є обов'язковою умовою розширеного відтворення на підприємстві, забезпечення його самофінансування і зміцнення конкурентоспроможності на ринку [6, с. 230].

Н. М. Дєєва і О. І. Дедікова вважають, що «прибуток – один із найбільш важливих показників фінансових результатів господарської діяльності...». В. О. Протопова та А. Н. Полянський зазначають, що прибуток характеризує кінцевий результат діяльності, отримання якого є обов'язковою умовою розширеного відтворення підприємства, забезпечення самофінансування та зміцнення його конкурентоспроможності на ринку. А. І. Ансофф розглядає прибуток як основний результат і мотив діяльності підприємства [10, с. 105].

Абсолютна величина прибутку, за теорією М. І. Туган-Барановського, визначається тими самими факторами, що й величина заробітної плати. Проте, якщо заробітну плату вчений розглядав як одну з необхідних умов самого виробництва, то прибуток, створення якого за неокласичним аналізом пов'язується з порушенням економічної рівноваги (тобто станом динаміки з досягненнями науково-технічного прогресу тощо), М. І. Туган-Барановський визначав як суто соціальне явище, породжене існуванням класу капіталістів. Прибуток він розглядав як історичну категорію, соціальною основою якої є власність на засоби виробництва. Він, по суті, протиставляв заробітну плату і прибуток як види трудового та нетрудового доходів, протилежні за своєю внутрішньою

природою і визначав прибуток як дохід, заснований на експлуатації робітника капіталістом [8, с. 26].

На нашу думку, найбільш широке визначення прибутку дає А. А. Турило, який визначає прибуток підприємства як перевищення доходів від його діяльності над сумою видатків. Він являє собою єдину форму його власних нагромаджень. Податок на додану вартість і акцизний збір, які надходять у складі виручки від реалізації продукції підприємств, являють собою форми централізованих нагромаджень. У повній сумі вони надходять у розпорядження держави, формуючи значну частку прибуткової частини державного бюджету [9].

Визначення поняття «прибуток» міститься і у законодавчих актах. Першим законодавчим актом, за часів незалежності України, що регламентує формування прибутку підприємств, став Закон України від 19.09.1991 №1576-ХІІ «Про господарські товариства». Відповідно ст. 15, прибуток товариства утворювався з надходжень від господарської діяльності після покриття матеріальних та прирівнюваних до них витрат і витрат на оплату праці. З балансового прибутку товариства сплачувалися проценти по кредитах банків та по облігаціях, а також передбачені законодавством України податки та інші платежі до бюджету. Чистий прибуток, одержаний після зазначених розрахунків, залишається у повному розпорядженні товариства, яке, відповідно до установчих документів, визначає напрями його використання [1].

У Господарському кодексі України вказується, що прибуток є основним узагальнюючим показником фінансових результатів господарської діяльності підприємства. Підприємство – самостійний господарюючий статутний суб'єкт, який здійснює виробничу, науково-дослідницьку і комерційну діяльність з метою отримання відповідного прибутку (доходу) [3, с. 46].

Відповідно до пункту 71 «Положення про організацію бухгалтерського обліку і звітності в Україні», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 3 квітня 1993 р. № 250, балансовий прибуток — це сума фінансових результатів від усіх видів діяльності підприємства за звітний період, що складається з фінансового результату від реалізації продукції (робіт, послуг), включаючи продукцію підсобних, допоміжних та обслуговуючих виробництв і господарств, основних фондів, нематеріальних активів, цінних паперів, валютних цінностей, інших видів фінансових ресурсів та матеріальних цінностей, а також прибуток від орендних (лізингових) операцій, роялті та інших позареалізаційних операцій [7, с. 13].

Починаючи з кінця 2008 р., для української економіки настав період достатньо глибокої економічної кризи. Її наслідком стало значне зменшення кількості підприємств, фінансовим результатом діяльності яких був прибуток, і відповідно, зросла кількість збиткових підприємств.

Прийнятий в 2010 р. Податковий кодекс України здійснив значний вплив на формування прибутку підприємств. Було введено норми, відносно яких при визначенні прибутку до оподаткування підприємства необхідно керуватися принципом нарахування та відповідності доходів і витрат: при визначенні фінансового результату звітного періоду необхідно порівнювати доходи звітного періоду з витратами, що були здійснені для отримання цих доходів. При цьому доходи і витрати відображаються в бухгалтерському обліку та фінансовій звітності в момент їх виникнення, незалежно від дати надходження або сплати грошових коштів [2].

При цьому, кількість збиткових підприємств все одно залишається достатньо великою. На рис.1 зображено співвідношення числа підприємств, що отримали збиток та прибуток в 2011 та 2012 рр.

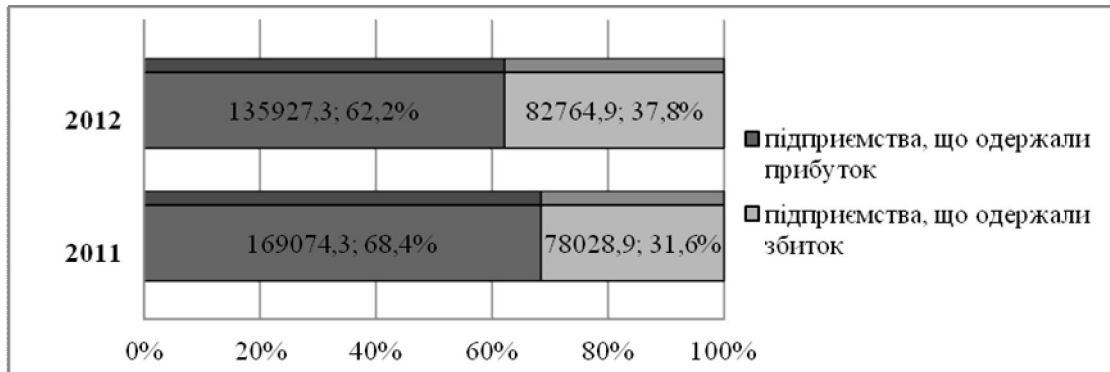

Рис. 1. Співвідношення підприємств, що отримали збиток та прибуток за січень – вересень 2011 та 2012 рр.

Отже, за даними діаграми можемо сказати, що в 2012 році зменшилась кількість підприємств, які отримали прибуток на 33147 млн. грн., (6,2 %). Чисельність збиткових підприємств є досить значною, збиток становить 82764,9 млн. грн. Як бачимо, кількість підприємств України, які долають наслідки економічної кризи зменшується, що є негативною тенденцією.

Також на зростання кількості збиткових підприємств впливає й те, що більшість з них працює за рахунок залучених коштів, що знижує платоспроможність перед постачальниками та основними кредиторами.

Динаміка фінансових результатів від звичайної діяльності до оподаткування підприємств України зображена на рисунку 2.

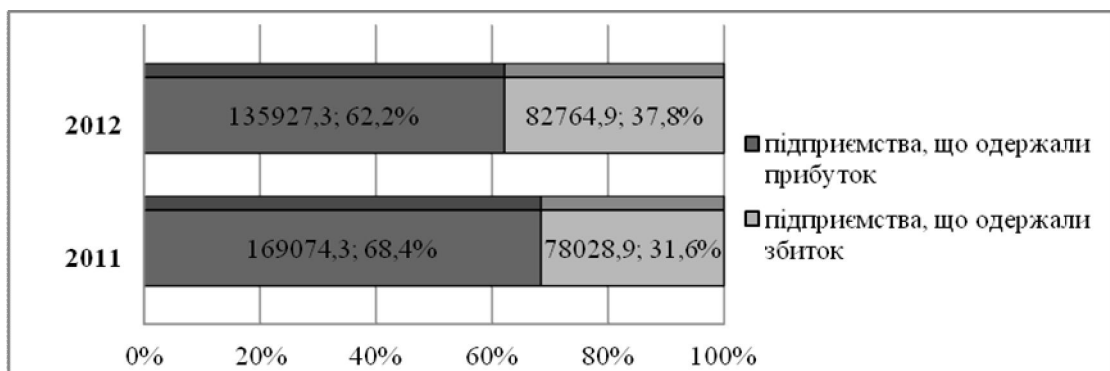

Рис. 2. Динаміка фінансових результатів від звичайної діяльності підприємств до оподаткування за 2009 – 2011 рр., млн. грн.

Аналізуючи дані, наведені на рис. 2, можна зробити висновки, що в 2010 році величина прибутку збільшилась на 68302 млн. грн. порівняно з попереднім роком. В 2011 році загальна величина прибутку від фінансових результатів складає 277179,5 млн. грн. Спостерігаємо збільшення прибутку порівняно з попереднім періодом на 65170,9 млн. грн., що свідчить про позитивні тенденції в діяльності підприємств. Так як за 2012 рік ми маємо статистичні дані лише за 9 місяців, то порівняти з попередніми роками їх неможливо.

Отже, при значній кількості збиткових підприємств спостерігається зростання прибуткових підприємств. Але воно є недостатнім для того, щоб забезпечити бюджет необхідними податковими надходженнями.

Висновки. Дефініція «прибуток» почала формуватися в IV – III ст. до н.е. Одним із перших дослідників був Гуань-Цзи. Пізніше дослідженню цієї категорії присвятили свої роботи представники меркантилізму – Т. Мен та С. Фортейн, класичної політичної економії – Д. Рікардо, Т. Мальтус, А. Сміт, соціалістичних утопічних вчень – К. Маркс, нової історичної школи – М. Вебер, маржиналізму – А. Пігу, А. Маршалл.

Сьогодні під прибутком підприємства розуміють перевищення доходів від його діяльності над сумою видатків. Податок на додану вартість і акцизний збір, які надходять у складі виручки від реалізації продукції підприємств, являють собою форми централізованих нагромаджень. Вони у повній сумі надходять у розпорядження держави, формуючи значну частку прибуткової частини державного бюджету.

На сучасному етапі розвитку економіки України спостерігається зменшення кількості прибуткових підприємств, що в свою чергу призводить до збільшення збиткових підприємств. За даними Державного комітету статистики України у 2012 р. найбільша частка в структурі чистого прибутку до оподаткування припадає на підприємства промислової сфери. Найбільш збитковими є галузь торгівля; ремонт

автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку; будівництво та надання комунальних та індивідуальних послуг; діяльність у сфері культури та спорту.

На нашу думку, для покращання фінансових результатів діяльності підприємств України необхідно:

– проводити роботу як із суб'єктами господарювання, так і з органами державної влади щодо підвищення інвестиційної привабливості підприємств та територій;

– проводити заходи щодо оптимізації структури витрат, зниження собівартості продукції, що дозволить підвищити конкурентоспроможність;

– раціоналізувати методи обчислення прибутку як фінансового результату у податковому та бухгалтерському обліку.

Список використаних літератури:

1. Закон України «Про господарські товариства» від 19.09.1991 р. №1576-ХІІ [Електронний ресурс] / Верховна Рада України – Офіц. веб-сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.
2. Закон України «Про оподаткування прибутку підприємств» від 28.12.94 р. № 334/94-ВР [Електронний ресурс] / Верховна Рада України – Офіц. веб-сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.
3. Господарський кодекс України: за станом на 24 лютого 2010 р. [Електронний ресурс] // Верховна Рада України — Режим доступу: www.zakon.rada.gov.ua.
4. Державний комітет статистики України: [Електронний ресурс] – Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua.

5. Базилевич В. Д. Історія економічних учень / В. Д. Базилевич: підручник: у 2 ч. Ч. 1 . – 3-тє вид., випр. і доп. – К.: Знання, 2006. – 582 с.
6. Березіна О. В. Економіка підприємства: – К.: Знання, 2009. – С. 226-234.
7. Кривицька О. Р. Планування прибутку підприємства О. Р. Кривицька // Фінанси України. – 2005. – № 6. – С. 12-16.
8. Лихолат С. М. Економічна сутність прибутку підприємства С.М. Лихолат П. Р. Маделик // Науковий вісник. – 2006. – С. 25-29.
9. Манівчук Я. І. Мета і функції управління прибутком на підприємстві в сучасних ринкових умовах: [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/portal/natural/Nvuu/>.
10. Турило А. М. Методологічні підходи до оцінки фінансової діяльності підприємства / А. М. Турило // Фінанси України. – 2007. – №3. – С.100-109.
11. Федулова Л. І. Стимулююча функція фінансового забезпечення наукових досліджень: уроки для України / Л. І. Федулова // Фінанси України. – 2010. – № 7. – С. 22-34.
12. Юхименко П. І. Історія економічних учень / П. І. Юхименко: [навч. Посіб. – 3-тє вид., випр.] – К.: Знання-Прес, 2002. – 514 с. (Вища освіта ХХІ століття).

ПАУТОВА Т. А., НЕДИЛЬКО А. И. ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ФОРМИРОВАНИЯ ПРИБЫЛИ ПРЕДПРИЯТИЙ В УКРАИНЕ

В статье исследована эволюция формирования и сущность дефиниции «прибыль». Проведено анализ финансовых результатов предприятий Украины за последние годы и предложены направления по их улучшению.

Ключевые слова: прибыль, предприятие, убыток, чистая прибыль.

PAUTOVA T. O., NEDILKO A. I. THEORETICAL ASPECTS OF FORMING OF INCOME OF ENTERPRISES ARE IN UKRAINE

We have investigated the evolution of form and essence of the definition of "income." A study of the financial results of enterprises in Ukraine in recent years and suggests ways to improve them.

Keywords: income, enterprise, loss, net income.